

Булахов М. Г.

**«СЛОВО О ПЪЛКУ ИГОРЕВЕ» В ПЕРЕВОДАХ НА
СЛАВЯНСКИЕ ЯЗЫКИ XIX–XX ВВ.**

Минск : Беларус. наука, 2013. — 360 с.

Язык есть исповедь народа,
Его душа и быт родной.

П. Вяземский

Язык есть вековой труд целого поколения.

В. Даль

Такими влучними висловами, представленими в епіграфі, схарактеризували значення мови для людини видатні педагоги та письменники. У мові відбито історію народу, його традиції, культуру, світосприйняття, саме тому багатьох науковців — лінгвістів, етнографів, істориків та ін. так цікавлять надбання людства у вигляді писемних пам'яток.

Для слов'ян однією з найвидатніших пам'яток художньої літератури та писемності взагалі безперечно є «Слово про Ігорів похід». Цей унікальний твір уже майже два століття привертає увагу науковців і є предметом вивчення в різних галузях знань. Водночас упровадження різних методів та прийомів дослідження, накопичення нових фактів сприяють безперервності процесу еволюції теорій, гіпотез, а також удосконаленню систематизації та класифікації певних явищ, пов'язаних з вивченням «Слова».

Докладна розробка проблем хронології подій, відображених у «Слові», вивчення мовних феноменів, наявних у давньому слов'янському тексті, уточнення змісту твору, його ідей, поглядів автора

на події, систематизація різних редакцій твору — усе це відбито у великій кількості наукових праць з мовознавства, літературознавства тощо.

Одним з найвідоміших фахівців у цій галузі є видатний білоруський славист М. Г. Булахов. Упродовж багатьох років учений проводив науково-дослідну роботу щодо накопичення, систематизації та пояснення мовних феноменів «Слова», історії видання, тлумачення змісту, визначення лінгвокультурологічного аспекту. Особливе місце в дослідженнях М. Г. Булахова посідає питання прозаїчних та віршованих перекладів тексту «Слова», вивчення наукової спадщини вітчизняних та зарубіжних учених, що присвятили свої праці певним аспектам дослідження «Слова» як літературної, мовної та культурної пам'ятки слов'янських народів.

Рецензована праця є квінтесенцією накопиченого автором матеріалу, філологічного досвіду зрілого вченого та широго захоплення цим насправді видатним явищем слов'янської та світової культури. Це фундаментальне наукове дослідження, що не має аналогів у сучасній сла-

вістиці. Водночас це практичний посібник для філологів, які розробляють певні проблеми славистики, загального мовознавства, історії мови, діалектології, лінгвокультурології, етнографії, фольклористики, літературознавства, перекладознавства тощо. Видання зацікавить також і широке коло читачів, що цінують традиції свого народу, захоплюються явищами світової культури взагалі.

У вступній статті знаходимо найсучасніші відомості щодо історії відкриття й подальшої долі «Слова» в науці та культурному житті народу, коментарі щодо ідей, теми твору, авторського задуму та історичних подій, які покладено в основу літературної пам'ятки. Зокрема, автор указав на низку недоліків, які з'явилися під час перекладу тексту твору російською мовою в 1800 році. Пояснюються подібні невідповідності тим, що в оригінальному списку «Слова» рядки були суцільними, а отже, подальший поділ їх на окремі слова містив певні неточності. При цьому автор наголошує, що саме завдяки великій просвітницькій діяльності російського колекціонера О. І. Мусіна-Пушкіна текст твору було збережено для нащадків.

Крім того, у вступному слові до рецензованого видання М. Г. Булахов подав стислий лінгвоісторіографічний коментар щодо праць, присвячених вивченню «Слова». Зокрема, автор посилається на останні доробки в цій галузі: монографію Е. Я. Гребневої «“Слово о полку Игореве” в славянском контексте» (2000), працю А. А. Залізняка «“Слово о полку Игореве”: взгляд лингвиста» (2001) тощо.

М. Г. Булахов дійшов висновку, що, незважаючи на численні дослідження, присвячені різним аспектам вивчення «Слова», дотепер лишається низка нерозв'язаних питань. Тому автор визначив перспективи щодо подальших наукових розвідок у цій галузі та висунув окремі пропозиції. Першочерговим завданням М. Г. Булахов уважав «вивчення впливу художньої структури “Слова” на літературну творчість усіх слов'янських народів» (с. 7). На думку автора, необхідно «розглянути літературно-творчі практики слов'янських перекладачів та комен-

таторів у ширшому аспекті, уже з метою зіставно-типологічного дослідження способів та засобів ідентифікації давньоруського тексту “Слова” усіма слов'янськими мовами» (с. 7–8).

Іншим не менш важливим завданням М. Г. Булахов називав докладне лінгвістичне вивчення текстів усіх слов'янських перекладів «Слова», ураховуючи той факт, що «переклади здійснювалися на різних етапах наукового та художнього осмислення пам'ятки» (с. 8). Так, автор указав на брак філологічних досліджень узагальнювального характеру, до складу яких доцільно залучити не тільки всі редакції та переклади «Слова», а й статті про нього, наявні у світовій та вітчизняній науковій спадщині з часів першого видання тексту давньоруської пам'ятки. Учений окреслив перспективи вивчення геніального твору Давньої Русі й у студіях неслов'янських дослідників, яких мають насамперед зацікавити художні та мовні особливості твору.

Особливу наукову та культурну цінність становить той факт, що в праці М. Г. Булахова зібрано всі відомі переклади слов'янськими мовами, здійснені впродовж XIX–XX ст. (це 22 прозаїчні переклади російською, українською, білоруською, верхньолужицькою, польською, словацькою, чеською, болгарською, сербською, словенською, хорватською мовами, а також віршований переклад македонською). Крім того, тут наявний першодрукований текст «Слова» 1800 р. з паралельним перекладом російською мовою. Представлено також відому реконструкцію твору давньоруською мовою, яку 1878 р. здійснив О. О. Потебня.

М. Г. Булахов не обмежився лише передрукуванням та комплектуванням раніше відомих з інших видань текстів. Він намагався максимально докладно та чітко розтлумачити, прокоментувати окремі дискусійні питання, пов'язані з прочитанням тексту, адекватністю та достовірністю запропонованих варіантів перекладу. Це відбилося в низці цінних приміток (для російських текстів) та в докладних словниках, які подаються автором після перекладів іншими слов'янськими мовами. Так, у коментарях до російського ва-

ріанта 1800 р. уточнюються як окремі слова, так і цілі фрази, пор.: *мои ти куряни свѣдоми къ мети* з неправильним перекладом цього уривка *мои курчане въ цѣль стрѣляютъ знаючи*. Автор зазначив, що слово *мѣта* «ціль» пишеться з *ѣ*, а форма *къ мети* — це називний відмінок множини від іменника *къметь* (молодий воїн-дружинник) (с. 23–24). Так само помилково іменник *Шеломень* було розтлумачено як назву руського селища, проте в пізніших дослідженнях тексту доведено, що слово *шеломень* є загальною назвою та перекладається як «перевал, пагорб» (с. 24).

М. Г. Булахов зазначає також, що деякі фрази й дотепер тлумачаться неоднозначно. Наприклад: «Один только Изяславъ сынъ Васильковъ...; помрачилъ славу дѣда своего Всеслава, и самъ подъ багрянными щитами на окровавленной травѣ погибъ отъ мечей Литовскихъ. На семь-то одрѣ лежа, произнесъ онъ» (с. 21). Такі дискусійні місця в тексті твору мають бути розшифровані в подальших дослідженнях.

Словники, що додаються до всіх текстів «Слова» (крім російського), містять переклад не тільки окремих слів, а й цілих фраз, наприклад, до білоруського варіанта *Сула не цячэ ручаямі срабрыстымі* — *Сула не течеть серебряными струями* (с. 118) чи в болгарському тексті — *понижете вече знамената свои — опустите уже знамена свои* (с. 241). При цьому не лише дається переклад сучасною російською мовою, а й укаzuється, який вигляд мають відповідне слово чи фраза в оригіналі: болг. *бъше надупчен* — убит; в ориг.: *притрепанъ* (с. 256).

У своїх коментарях М. Г. Булахов посилається на праці відомих дослідників-словазнавців, зокрема О. С. Орлова, Л. О. Дмитрієва, Н. В. Савельєвої, В. Л. Виноградової, А. А. Залізняка, подає переклади таких відомих учених і письменників, як В. В. Капніст, О. О. Потєбня, С. К. Шамбінаго та В. Ф. Ржига, Д. С. Лихачов, І. Н. Василевич, Янка Купала та ін. Джерельну базу для видання автор збирав у

багатьох країнах світу, зокрема в Росії, Україні, Білорусі, Болгарії, Словенії, Словаччині, Польщі, Сербії, а також у Німеччині та Австрії.

Хочеться окремо відзначити спробу М. Г. Булахова відтворити атмосферу подій тієї епохи, викликати почуття захоплення історичною та культурною пам'яткою, розкрити магію твору, що зачарував багатьох дослідників. Так, автор розмістив у книзі мініатюри літописних зводів та ілюстрації художників ХХ ст., присвячені давньоруським подіям, копії титульних аркушів усіх перекладів «Слова» слов'янськими мовами, а також обкладинки стислого енциклопедичного словника, фундаментальної комплексної праці самого автора — ««Слово о полку Игореве» в літературі, мистецтві, науці» (1989). У такий спосіб М. Г. Булахову вдається занурити читача у світ «Слова»; складається враження, ніби ти тримаєш у руках усі оригінальні примірники перекладів, доторкнувся до національної пам'ятки.

Найвищої оцінки науковців беззаперечно заслуговує як рецензована праця, так і вся філологічна спадщина видатного білоруського славіста. Самовіддана просвітницька діяльність М. Г. Булахова, що тривала все його життя, надихала й продовжує надихати молодих дослідників, стає поштовхом до подальшої науково-просвітницької роботи та нових відкриттів у різних галузях знань.

Наявність таких досліджень забезпечує підтримку традицій народу, сприяє вихованню патріотизму, національної гідності та самоідентифікації слов'ян у межах світового суспільства, що є надзвичайно актуальною проблемою сьогодення.

Безсумнівною є й висока дидактична цінність праці. Повне зібрання всіх наявних перекладів «Слова» слов'янськими мовами в одній книзі значно розширює світогляд філолога-славіста, сприяє підвищенню ефективності науково-дослідної роботи, експланаторності її результатів.

В. ГЛУЩЕНКО, А. ОРЕЛ
(Слов'янськ)